

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романської філології
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

студентка II курсу магістратури
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВІДМІННОСТІ ЛЕКСИЧНИХ ЗАСОБІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЦІННІСНОГО СКЛАДНИКА НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНИХ КОНЦЕПТІВ У ЧОЛОВІЧОМУ ТА ЖІНОЧОМУ МОВЛЕННІ ІСПАНЦІВ

Постановка проблеми. Кожна мова відображає певний спосіб концептуалізації як сприйняття й організації навколишнього реального або віртуального світу. Усі значення складаються в єдину концептуальну систему, властиву усім представникам певної нації. Проте є значні відмінності в гендерному світосприйнятті, що відображаються у способах актуалізації найбільш значущих для нації концептів свідомості. Оскільки мовна картина світу є засобом доступу як до національної, так і до гендерно-специфічної концептосфери, вивчення особливостей мовлення чоловіків і жінок дозволяє з'ясувати причини непорозуміння між представниками різних статей зі спільними національно-культурними інтересами.

Актуальність обраної теми обумовлюється, з одного боку, постійним зацікавленням мовознавців у процесах взаємодії мовної і національно-специфічної концептуальної систем, а з іншого – питанням гендерної самореалізації чоловіків та жінок у процесі комунікативної взаємодії, який би сприяв досягненню максимального порозуміння.

Наукова новизна нашої розвідки полягає у визначенні гендерних відмінностей у виборі лексичних засобів актуалізації концептуальних ознак національно-маркованих концептів, які є однаково важливими для представників обох статей. **Метою дослідження** є аналіз лексичних особливостей розмовної мови та мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок, що слугують вербалізації найбільш релевантних для тієї чи іншої статі ціннісних ознак національно-специфічного концепту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню національної специфіки найбільш домінуючих у певному суспільстві концептів присвячено праці І.О. Голубовської, К.С. Карпової, І.В. Кононової, П.Г. Корнеєва, М.А. Красавського. Проте, окрім доступу до національно-культурних особливостей світосприйняття народу, вони можуть слугувати і доступом до розуміння гендерної специфіки спілкування між представниками відповідної спільноти. Особливості мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок та динаміку гендерних змін описано у наукових працях Ю.В. Андрійченко, О.Л. Бессонової. Але поза увагою залишилися гендерні відмінності в репрезентації типізованих фрагментів досвіду, що зберігаються в пам'яті людини [4, с. 59] – домінуючих концептів національної свідомості, актуалізація певних когнітивних ознак яких може свідчити про особливості світобачення та світовідчуття представниками різних статей.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що національна самосвідомість включає в себе не тільки усвідомлення членами спільноти своєї єдності на основі приналежності до нації, але також систему оцінок, суджень, поглядів представників цієї нації на світ і на свою спільність як на частину цього світу [1, с. 106]. Мовні засоби, за допомогою яких у мовній картині світу Іспанії актуалізуються національно-специфічні концепти, репрезентують концептуальні ознаки, які є більш значущими в жіночому або у чоловічому світобаченні. Найбільш екстраполярними, з огляду на гендерний аспект, у іспанській мові є іменники, прикметники, дієслова та прислівники, що характеризують мовлення іспанців, надаючи йому емоційного забарвлення: *hermano, persona, escena, miñeco, broma, escenario, mago, truco, realidad, dueña, palabra, hija, torpe, egoista, feliz, peligroso, psicológico, último, inocente, servir, morirse, volver, horrorizar, engañar, llevar, advertir* тощо.

Аналізуючи використання прикметників у жіночому мовленні, можна виявити чотири основні групи концептів, до актуалізації яких найчастіше вдаються жінки. Головне місце серед них посідають етичні національно-марковані концепти, зокрема концепт *BONDAD*, що найчастіше репрезентується у мові прикметником *bueno*. Будучи тривалий час однією з найважливіших морально-етичних та релігійних чеснот жінки, *добродота* в іспанському суспільстві набула здатності слугувати мірилом добropорядності будь-якої особи чи об'єкту навколишнього світу. Оскільки тематика жіночих розмов часто будується навколо людських взаємин, дій, які оцінюються з погляду відповідності / невідповідності етичним нормам, що існують у суспільстві та житті загалом, саме когнітивні ознаки концепту *BONDAD* визначають оцінку об'єкту чи явища:

Es un buen tipo.... Una chica de buena familia [9, с. 63].

Слід зазначити, що в мовленні жінок прикметник *bueno* також використовується для оцінки професійних якостей особистості. Окрім цього, жінки надають важливого значення «сімейним» характеристикам людини: *Es un buen tipo* [9, с. 62]; *un buen hombre* [8, с. 84]. Надмірна емоційність простежується і в оцінці абстрактних понять

та речей: *buen uso de todos; buen momento; un buen dinero* [9, с. 56]; *¡Qué buen día hace hoy!... un buen mareo; de buen humor* [8, с. 323].

Наступною групою національно-маркованих концептів, що постійно актуалізуються представницями прекрасної статі в мовній картині світу, є група інтелектуальних концептів (*INTELIGENCIA, RACIÓN, HABILIDAD, INTERÉS*), національна специфіка яких полягає в їх гносеологічному осмисленні іспанським народом та способі інтелектуального переосмислення. Якщо концепти *INTELIGENCIA* і *HABILIDAD* характеризуються ядерними категоріями *oficio, saber* та когнітивними ознаками з яскраво-вираженою позитивною конотацією, то концепти *INTERÉS* і *RACIÓN* сприймаються двояко антиномною іспанською свідомістю, у якій переважає категорія *azar*, що характеризується такими когнітивними ознаками, як *aventurero, espontaneo, emocional*.

Оскільки сучасні суспільно-політичні тенденції іспанського суспільства характеризуються проявом глибокої зацікавленості інтелектуальною сферою життя, представниці жіночої статі усе частіше оцінюють професійні якості, вміння, розумові здібності як власні, так і інших людей, використовуючи для цього мовні одиниці, що відображають концептуальні ознаки інтелектуальних концептів: *inteligente, estúpido, racional, torpe* тощо:

Es una persona muy rara, y muy inteligente. Yo nunca fui tan hermosa ni tan inteligente como lo... No es racional, no es justo ni económico. Claro que la hay, estúpido. Siempre fui demasiado grande y torpe. Siempre fui egoísta [9, с. 28].

Третьою за частотністю актуалізації групою є естетичні концепти (*BELLEZA, ATRACCIÓN*). Бачення краси в іспанській національній концептосфері вирізняється специфікою вподобань, властивих народу, у світогляді якого присутні елементи як автохтонних іберо-кельтських племен, так і арабського, єврейського та європейських народів. Поєднання фізичних рис із бурхливим темпераментом та вправністю визначає ступінь привабливості об'єкту. Іспанських жінок, на відміну від чоловіків, цікавить, наскільки є красивим оцінюваний об'єкт, і яке враження вони отримують від його естетичного сприйняття. У мовній картині світу це відображено значно більшою частотністю використання прикметників із відповідним конотативним забарвленням у мовленні жінок, порівняно з чоловіками.

Y eso habría que verlo, que los hombres guapos en el fondo nunca lo son del todo [8, с. 86].

—¡Madre del amor hermoso! [8, с. 86].

Ya sé que es una cosa mala de mí, muy mala, horrible [7, с. 64].

До останньої групи національно-маркованих концептів, що домінують у жіночій концептосфері, належать емоційні концепти, адже жінки, зважаючи на особливості своєї психіки та запальний іспанський темперамент, мають схильність частіше говорити про свої почуття, переживання, описувати емоційний стан:

Todo lo contrario: ella es feliz con tal de no verme. Has batido un récord, en serio. Bea, si le pasa algo grave, si la palma de camino al hospital [7, с. 164].

Malena, porque ha pasado algo muy grave [8, с. 13].

Найбільш поширеними концептами, ознаки яких вербалізуються в мовній картині світу є ментальні одиниці *AMOR, PASIÓN, ODIO, IRA*. Швидка зміна емоційного стану в іспанок визначає тісний зв'язок між опозиційно протилежними концептами. Оскільки жінка більше, ніж чоловік, зосереджена на своєму внутрішньому світі, та в її мовленні переважають теми відносин, почуттів, оцінки будь-яких подій, явищ, осіб тощо, вона використовує більше слів, за допомогою яких описуються почуття, емоції та враження. Жінки в проаналізованих творах послуговуються більш експресивними мовними засобами, ніж чоловіки. Зазначена особливість у мовленні жінок відображається використанням емоційно забарвлених прикметників: *cuarto, enano, monstruoso, mismo, perfección, vengador, guapo, soñador, horrible, frágil, evidente, inútil, matado*. У ході дослідження високий ступінь експресії було виявлено також у конструкціях, що складаються зі слова *Qué* + (оцінний) прикметник:

¡Qué buen día hace hoy! [9, с. 34].

Qué curioso, fíjate... Qué chica tan maja... [7, с. 49].

Такі конструкції виконують функцію інтенсифікації, тобто підсилюють емоційно-оцінне значення слова лексеми. Зважаючи на карнавално-життєстверджуючий світогляд іспанців, негативна оцінка в жіночій мові зустрічається рідко та має переважно позитивне значення. Проте інколи може підкреслювати настрій, спосіб сприйняття інформації та відчуттів, що проявляється в актуалізації концептуальних ознак з негативним оцінним забарвленням (наприклад, прислівник *mal* часто слугує інтенсифікатором як для негативної, так і для позитивної оцінки):

No me había dado cuenta de que olieran tan mal. // Porfirio tenía el mal de la melancolía. // Y no hables mal del señor. // ... mal rayo le parta. ¡Mal pensada y peor hablada! [8, с. 121].

Іспанські жінки частіше, ніж чоловіки, використовують прислівники для інтенсифікації своїх емоційних оцінок об'єктів і явищ навколишнього світу, зокрема інтенсифікатор *muy*:

Tu madre y yo éramos muy amigas. Es una persona muy rara, y muy inteligente [9, с. 6].

Es muy simple, ¿no? Eso está muy claro [7, с. 83].

У емоційному плані жіноча мова характеризується тенденцією до перебільшення оцінок і емоцій, що знаходить своє вираження у використанні інтенсифікаторів висловлювання, стилістично і емоційно забарвлених мовних засобів.

Порівняно з жінками, які переважно використовують більше прикметників та прислівників, чоловіки вживають у своєму мовленні більше іменників і дієслів. Для чоловіків більш характерним є використання прислівників, які надають впевненості та значимості їх висловлюванням: *bruto, mostrador, desalmado, ruidoso, debido, cobarde, cansado, pensado*. Чоловіки відносно стримані у вираженні своїх емоцій і більш спрямовані на фактичний зміст повідомлення, ніж на його емоційний складник. Серед прикметників, які використовують чоловіки, переважають

нейтральні або ті, що використовуються однаково обома статтями: *feo, encantador, dichoso, bonito, guapo, arrogante, valiente* тощо.

Слід зазначити, що чоловіки більш стримано виражають свої емоції і є більш націленими на фактичний зміст повідомлення, ніж на його емоційне вираження. Головну роль у чоловічому дискурсі відіграють нормативні концепти *EXACTITUD, JUSTICIA, CALIDAD*, які посідають перше місце за частотністю вербалізації, тоді як у мові жінок вони посідають одну із останніх позицій. Характеризуючи предмет чи явище, чоловіки насамперед визначають міру, якою даний об'єкт відповідає встановленим стандартам, нормам; наскільки високою чи низькою є його якість, і наскільки коректно та правильно об'єкт може виконувати свою функцію:

Lo sabes perfectamente. Este cajón es un auténtico arsenal. No es justo... Y repito que me parece justo [7, с. 77].

Un puntito microscópico absorbido. ... qué voy a hacer ahora que ya me he licenciado? ... recordar el lugar exacto de la casa del Portugués [9, с. 35].

Емоційність також не є важливим складником чоловічого мовлення, тому чоловіки не часто висловлюють свої власні переживання та почуття під час оцінювання предмета чи дійсності. А якщо і роблять це (адже іспанці не вирізняються стриманістю), то використовують нормативні прикметники:

... que les dé un dolor horrible de barriga. A ver, mocoso piojoso y orejudo. Menudo desalmado [9, с. 58].

Adelantabas las caderas con aire arrogante [7, с. 200].

Інтелектуальні та етичні концепти також є домінуючими в концептосфері іспанців-чоловіків, адже вони тісно пов'язані асоціативними зв'язками зі своєрідністю національно-маркованих концептів *HONOR, CABALLERÍA, TOLERANCIA*, що відображають історично складений уклад життя іспанського суспільства:

Pero no quieras saber tanto: es peligroso [9, с. 34].

Soy hijo ilegítimo. // Cada noche llegaban unos cuantos borrachos. // ¿Sabes cuál es el animal más tonto de la Creación? [8, с. 67]

Іспанські чоловіки характеризуються більшою раціональністю оцінок. Їх цікавить практична сторона того або іншого об'єкта, його відповідність нормі, стандарту. У процесі оцінювання чоловічий погляд більш критичний, частіше звернений до таких сфер життя, як робота, професійні та ділові якості. Оцінки в мові чоловіків характеризуються імпліцитністю, що, як правило, вимагає подальшої інтерпретації.

Оцінюючи предмети, чоловіки надають перевагу загальній характеристиці властивостей та якостей предметів за допомогою оцінних прикметників та прислівників *mal / bien, bueno*, не вдаючись у деталі та експресивно-емоційні відтінки оцінювання. Ці прикметники є достатньо змістовними за своїм смисловим навантаженням і використовуються мовцями чоловічої статі для оцінювання широкого спектру предметних імен. Відповідно, за даними дослідження, частка прикметників *bien, bueno* у мовленні чоловіків дещо вища, ніж у мовленні жінок:

¿Estás bien?» // Y está bien, no me importa. // Así no te van a ir bien las cosas. // Y búscalo bien. // Estamos bien seguras. // Ah, pues muy bien [9, с. 34].

Чоловіки частіше звертаються до загальної характеристики предметів та процесів, а жінки визначають їх яскравіше та різноманітніше. До того ж жіноча мова характеризується тенденцією до інтенсифікації оцінки (передусім позитивної). Чоловіки менш стримані у вираженні негативної оцінки, часто використовують стилістично знижену, експресивну лексику.

... y condenará a ese mal nacido [9, с. 33].

Проте для іспанців використання лексики з негативною конотацією не є характеристикою негативного світоприйняття. Вона лише створює контрасти, властиві іспанському світогляду:

No está mal, para ser el capricho de un indiano [8, с. 67].

Для жіночого мовлення наявність подібних конструкцій є менш характерною.

Не зважаючи на те, що чоловіки є менш емоційними, ніж жінки, у їхньому мовленні часто зустрічаються прислівники, які підсилюють значення слів. Наприклад, за допомогою прислівника *muy* чоловіки виражають своє ставлення до предмета чи особи. Окрім того, цей інтенсифікатор не тільки містить вказівку на високий ступінь наявності ознаки, а й називає саму ознаку у межах відповідного висловлювання:

Y dos cosas muy importantes // un talismán muy poderoso // un embrujo muy bueno // muy poderoso y muy antiguo // Es un tajo muy feo... [9, с. 58].

Окрім мовного характеру, різниця у вираженні оцінки, якою оперують чоловіки та жінки, зумовлюється її соціокультурним характером, оскільки значна кількість концептів національної концептофери відображає специфіку соціального статусу жінок і чоловіків. Таким чином, будучи століттями залученими в різні соціальні сфери, чоловіки переважно оцінюють роботу, бізнес, політику, тоді як жіночі оцінки все ще більше тяжіють до оцінки людських взаємин, сімейних стосунків, домашніх справ.

Порівнюючи мовлення чоловіків та жінок з огляду на специфіку національно-маркованих концептів, що є домінуючими ланками національної концептосфери, у якій відображається світогляд іспанців, ми помітили, що відбувається поступове порушення гендерної цілісності, тобто усуваються розбіжності між психічним усвідомленням біологічної статі, що своєю чергою призводить до уніфікації мовних структур, які переважають у мовленні жінок або чоловіків. Така тенденція, швидше за все, зумовлена високим ступенем емансипації сучасного іспанського суспільства, у якому жінки після століть прив'язаності до домашнього вогнища активно відвойовують соціальні позиції в чоловіків, у тому числі наслідуючи їх способи висловлювання.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, у процесі актуалізації національно-маркованих концептів, що фіксують особливості світоприйняття та світоусвідомлення іспанської нації, жінки надають

перевагу їх естетичним, етичним та інтелектуальним ознакам, тоді як чоловіки добирають мовні засоби, які частіше вербалізують їх нормативні та раціональні характеристики. Оцінний складник в іспанському жіночому мовленні вербалізується більшою різноманітністю оцінних прикметників із яскравим експліцитним характером. Натомість чоловіки схильні обирати мовні одиниці із більш узагальненим значенням.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні особливостей актуалізації іспанських національно-маркованих концептів представниками обох статей, що впливають на розвиток семантичних змін у складі іспанської мови.

Література:

1. Андреева Т.Л. Религиозная составляющая национального самосознания. Вестн. Томского гос. пед. ун-та. 2006. № 4 (55). С. 105–110.
2. Андрійченко Ю.В. Функціонування гендерних стереотипів в іспаномовному просторі: лінгвопрагматичний аспект. Київ: Освіта України, 2014. 240 с.
3. Горошко Е.И. Особенности мужских и женских вербальных ассоциаций (опыт качественной интерпретации). Материалы Второй Междунар. конф. «Гендер: язык, культура, коммуникация» (Москва, 2002). Москва, 2002. С. 77–86.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва: Гнозис, 2004. 390 с.
5. Мед Н.Г. Оценочная картина мира в испанской лексике и фразеологии. Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ, 2007. 233 с.
6. Халева И.И. Гендер как интрига познания. Гендер как интрига познания. Москва: Рудомино, 2000. С. 9–18.
7. Etxebarria L. Beatri y los cuerpos celestes. Barcelona: Destino U.S., 2006. 272 p.
8. Grandes A. Malena es un nombre de tango. Barcelona: Tesquets, 1994. 560 p.
9. Montero R. Bella y oscura. Barcelona: Seix Barral, 1993. 204 p.

Анотація

Н. ПОПОВА, А. АСФАР. ВІДМІННОСТІ ЛЕКСИЧНИХ ЗАСОБІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЦІННІСНОГО СКЛАДНИКА НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНИХ КОНЦЕПТІВ У ЧОЛОВІЧОМУ ТА ЖІНОЧОМУ МОВЛЕННІ ІСПАНЦІВ

У статті визначено гендерні відмінності у виборі лексичних засобів актуалізації концептуальних ознак національно-маркованих концептів, що є домінантами національної концептосфери Іспанії. Детально проаналізовано лексичні засоби, що слугують актуалізації ціннісного складника концептів, завдяки чому з'ясовано, що жінки надають перевагу вербалізації естетичних, етичних та інтелектуальних концептуальних ознак, тоді як чоловічому мовленню властива широка репрезентація нормативних та раціональних ознак концептів.

Ключові слова: національно-маркований концепт, гендер, лексичні засоби, ціннісний складник, мовна картина світу, концептосфера.

Аннотация

Н. ПОПОВА, А. АСФАР. ОТЛИЧИЯ ЛЕКСИЧЕСКИХ СРЕДСТВ АКТУАЛИЗАЦИИ ЦЕННОСТНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ НАЦИОНАЛЬНО-МАРКИРОВАННЫХ КОНЦЕПТОВ В МУЖСКОЙ И ЖЕНСКОЙ РЕЧИ ИСПАНЦЕВ

В статье определены гендерные различия в выборе лексических средств актуализации концептуальных признаков национально-маркированных концептов, которые являются доминантами национальной концептосферы Испании. Детально проанализированы лексические средства, которые служат актуализации ценностной составляющей концептов, благодаря чему выяснено, что женщины предпочитают вербализацию эстетических, этических и интеллектуальных концептуальных признаков, тогда как мужской речи свойственна широкая репрезентация нормативных и рациональных признаков концептов.

Ключевые слова: национально-маркированный концепт, гендер, лексические средства, ценностная составляющая, языковая картина мира, концептосфера.

Summary

N. POPOVA, A. ASFAR. DIFFERENCE IN LEXICAL MEANS OF ACTUALIZATION OF THE NATIONALLY-MARKED CONCEPTS VALUABLE COMPONENT IN SPANIARDS' MALE AND FEMALE SPEECH

The article deals with the gender differences in the choice of lexical means of the conceptual features actualization of nationally-marked concepts that are dominant in the Spanish national conceptual sphere. The lexical means actualizing the concepts valuable component are analyzed. Due to results of the analysis women prefer verbalization of aesthetic, ethical and intellectual conceptual features, whereas the male speech is characterized by a broad representation of concepts normative and rational features.

Key words: nationally-marked concept, gender, lexical means, valuable component, language world view, conceptual sphere.